

Major Islamic Intellectual and Political Currents in Western Europe

Received: 09/02/2022

Accepted: 13/05/2022

Elahe Khani Arani¹

(317-353)

As the largest religious minority, Muslims make up about 4% (approximately 14 million) of the total population of Western Europe. In recent decades, due to population growth, increasing immigration and the emergence of European terrorism and takfiri terrorism, especially the widespread presence of European Muslims in ISIL, as well as various terrorist operations in Western Europe, issues related to Western European Muslims and diversity of identities and tendencies. Their beliefs and politics have become a contentious, important and necessary issue. The Muslims of Western Europe are part of the body of the Islamic world, and recognizing the influential ideological and political tendencies and currents among them can provide a clear view of their situation, circumstances and future. Therefore, the main question of the present study is whether the beliefs, ideological and political tendencies of Muslims in Western Europe are homogeneous or, like Muslims in other parts of Islamic geography, have multiple tendencies? If these tendencies are multiple, what are their major ideological currents, approaches, practices, and spheres of influence? The present study uses the metaphorical approach of political currents as a framework for analysis in which different theoretical approaches are used simultaneously, including the comparative approach, and by documentary method shows that Muslims in Western Europe do not have uniform religious and political tendencies. There are various Islamist ideologies and ideologies. These political and intellectual currents are influenced by European governments as well as prominent and powerful Islamic countries, including Wahhabism, secular Islam, Shiite Islam, moderate Sunni Islam and deviant sects, using the diplomacy of mosques, generators and promoters of their own discourse. Islam is active in Western Europe.

Keywords: Muslims of Europe, Islam, Europe, Western Europe,, Islamist currents.

1. Ph.D. in Islamic Education Teacher, Islamic Revolution Field, University of Qom, Qom, Iran,
ui_cut@yahoo.com

جریان‌های فکری و سیاسی عمده اسلام‌گرا در اروپای غربی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۱/۲۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۲/۲۳

الهه خانی آرانی -
(۳۱۷-۳۵۳)

چکیده

مسلمانان اروپای غربی بخشی از پیکره جهان اسلام به‌شمار می‌روند و شناخت گرایش‌ها و جریان‌های اثرگذار اعتقادی و سیاسی در بین آن‌ها می‌تواند دیدگاه روشن و شفافی از وضعیت، شرایط و آینده آنان ارائه کند. از این‌رو، پرسش اصلی این پژوهش این است که رویکرد، عملکرد و گستره اثرگذاری جریان‌های عمده اسلام‌گرا در اروپای غربی چیست؟ این تحقیق با به‌کارگیری فراروش جریان‌شناسی سیاسی به‌عنوان چهارچوبی برای تحلیل که در آن به‌طور هم‌زمان از رهیافت‌های مختلف نظری از جمله رهیافت مقایسه‌ای استفاده می‌شود و با روش اسنادی نشان می‌دهد مسلمانان اروپای غربی دارای گرایش‌های اعتقادی و سیاسی یک‌دستی نیستند و در جریان‌های مختلف فکری و ایدئولوژیک اسلام‌گرا فعالیت دارند. این جریان‌های سیاسی و فکری متأثر از دولت‌های اروپایی و همچنین کشورهای شاخص و قدرتمند اسلامی، شامل جریان وهابیت، جریان اسلام سکولار، جریان اسلام شیعی، جریان اسلام سنی اعتدال‌گرا و فرقه‌های انحرافی با به‌کارگیری دیپلماسی مساجد، مولد و مروج گفتمان خاص خود از اسلام در اروپای غربی هستند.

واژگان کلیدی: مسلمانان اروپا، جریان‌شناسی سیاسی، اروپای غربی، جریان‌های اسلام‌گرا.

مقدمه

مسلمانان به‌عنوان بزرگ‌ترین اقلیت مذهبی، حدود چهار درصد (تقریباً چهارده میلیون نفر) از کل جمعیت اروپای غربی را شامل می‌شوند. در دهه‌های اخیر به دلیل رشد جمعیت، افزایش مهاجرت و ظهور تروریسم اروپایی و تروریسم تکفیری به‌خصوص حضور گسترده مسلمانان اروپایی در میان داعش، و نیز عملیات‌های مختلف تروریستی در خاک اروپای غربی، بررسی مسائل مرتبط با مسلمانان اروپای غربی و تنوع هویتی و گرایش‌های اعتقادی و سیاسی آن‌ها به موضوعی بحث‌برانگیز، حائز اهمیت و ضروری تبدیل شده است. مسلمانان اروپای غربی از یک ملیت واحد نیستند. بسیاری از آن‌ها مهاجرانی هستند که از کشورهای اسلامی طی چندین دهه گذشته مهاجرت کرده‌اند. به همین نسبت، این مسلمانان یک دیدگاه همگن و شاخص‌های هویتی، مذهبی و سیاسی واحد ندارند و جریان‌های ایدئولوژیکی مختلفی در این بخش از جهان اسلام فعالیت دارند. از آن سو، دولت‌های مختلف اسلامی با انواع و اقسام گفتمان‌های متکثر اسلام‌گرا همچون اسلام وهابی، اسلام سکولار ترکیه‌ای، اسلام سنی اعتدال‌گرا، اسلام شیعی و مذاهب و فرقه‌های گوناگون اسلامی در این منطقه حضور و فعالیت دارند و می‌کوشند مدیریت فکری، سازمانی و سیاسی مسلمانان این کشورها را تصاحب کنند.

این تحقیق به دنبال پاسخ این پرسش اصلی است که جریان‌ها و سازمان‌های ایدئولوژیک حاکم بر مسلمانان غربی، شیوه‌های تبلیغی و جذب آن‌ها و مساجد و مراکز وابسته به آن‌ها کدام است و گستره و دامنه فعالیت و اثرگذاری و نحوه تعامل آن‌ها با دولت‌ها چگونه است. پاسخ دقیق به این پرسش‌ها سبب می‌شود محققان، سیاست‌گذاران و مسلمانان ساکن این کشورها و سایر مسلمانان، دیدگاه روشنی درباره فضای فکری و سیاسی مسلمانان اروپای غربی و نیروهای اثرگذار بر آن‌ها داشته باشند. حتی مراکز عبادی و اجتماعی و مساجد وابسته به هر جریان و فرقه را بشناسند و در مواضع، ارتباطات و مواجهه‌های خود لحاظ کنند.

مبانی نظری

تعریف مفاهیم

جریان^۱ از نظر لغوی به معنای روان شدن و وقوع یافتن امری است (معین، ۱۳۸۶، ۳۶۴) و نیز «مجموعه‌ای اعمال و رویدادها و اندیشه‌ها که در جهت رسیدن به هدفی خاص باشد» (دهخدا، ۱۳۸۵، ۸۶۹). از لحاظ اصطلاحی، جریان عبارت است از تشکل، جمعیت و گروه اجتماعی معینی که علاوه بر مبانی فکری، از نوعی رفتار ویژه اجتماعی برخوردار است (خسروپناه، ۱۳۸۹: ۲۰). هر جریانی ولو به اعتبار تقسیم‌بندی پارسونزی (اقتصاد، سیاست، جامعه و فرهنگ)، حتماً دارای پیش‌زمینه‌های فکری و نظری نیز هست (اسمیت، ۱۳۸۷، ۵۴-۵۵). جریان سیاسی نیز مجموعه‌ای سیاسی است که در یکی از مکاتب سیاسی شناخته‌شده ریشه دارد و می‌تواند در درون آن چندین حزب، جناح و جبهه سیاسی شکل گیرد (خرمشاد و سرپرست سادات، ۱۳۹۲، ۵: ۷۱).

جریان‌شناسی نیز به فرایند شناخت مؤلفه‌های اصلی هر جریان و بررسی مبانی فکری اعتقادی و دیدگاه‌های سیاسی و فرهنگی، احزاب و گروه‌ها و مواضع، رویکردها و گفتمان‌ها اشاره دارد (شعبانی سارویی، ۱۳۹۳، ۱۵: ۱۲).

اروپای غربی: مقصود از اروپای غربی، تعریف اصطلاحی (و نه جغرافیایی) آن است. طبق این تعریف، اروپای غربی شامل نوزده کشور در شمال و غرب اروپاست که جزو اردوگاه کمونیسم نبوده‌اند. در این رساله، وضعیت مسلمانان در سیزده کشور اروپای غربی شامل بریتانیا، فرانسه، آلمان، بلژیک، اسپانیا، دانمارک، فنلاند، نروژ، سوئد، سوئیس، هلند، ایتالیا و اتریش بررسی شده است و کشورهای ایسلند، ایرلند، موناکو، مالت، لوکزامبورگ و پرتغال به دلیل جمعیت اندک مسلمانان لحاظ نشده‌اند.

پیشینه تحقیق

تحقیقات مرتبط با این تحقیق شامل دو دسته تحقیق، تحقیق درباره مفهوم جریان‌شناسی و جریان‌های سیاسی فکری و تحقیق درباره گرایش‌ها و تنوع هویتی مسلمانان اروپای غربی،

۱. معادل انگلیسی: Current.

است. در خصوص دسته اول، در مقاله خرمشاد و سرپرست (۱۳۹۲) ابعاد محتوایی و شکلی جریان‌شناسی سیاسی مطرح شده است. آن‌ها نشان می‌دهند جریان‌شناسی سیاسی چهارچوبی روش‌شناسانه، میان‌روشی و خود یک مدل نظری برای فهم جامعه و حیات سیاسی است. همچنین، مقاله منصورنژاد (۱۳۸۴) می‌کوشد الگویی برای شناخت احزاب و جریان‌های سیاسی ایران ارائه کند. بهروز لک (۱۳۸۹) و همچنین خواجه‌سروی (۱۳۹۳) نیز بر موضوع جریان‌شناسی سیاسی در جغرافیای ایران پرداخته‌اند. مقاله اسماعیلی سنگری (۱۳۹۹) نیز درصدد ارائه قالب‌بندی روشمند برای جریان‌های سیاسی و اجتماعی دنیای اسلام معاصر است. در خصوص دسته دوم، آثار متعددی درباره وضعیت مسلمانان اروپای غربی، چالش‌های هویتی و اجتماعی آنان، اسلام‌هراسی و ابعاد آن و... وجود دارد. به‌عنوان نمونه، کتاب مسلمانان اروپا و امریکا (۱۳۸۶) دیدگاهی جامع برای توصیف وضعیت و جایگاه مسلمانان در جهان غرب است. کتاب حضور نوین اسلام در اروپای غربی نوشته گرهلم و لیتمن به بررسی حضور اسلام در اروپای غربی از جمله پایه‌گذاری اسلام در هلند، بریتانیا، تحولات مهاجرت مسلمانان و... می‌پردازد. کتاب اسلام سیاسی، سیاست جهانی و اروپا نوشته بسام طیبی، نویسنده مسلمان ساکن غرب، در مقابل دیدگاه طارق رمضان از اسلام اروپایی به‌عنوان هویت مطلوب مسلمانان اروپا سخن می‌گوید.^۱ پایان‌نامه مسلمانان و روند هم‌گرایی سیاسی و فرهنگی در اروپا نوشته حمزه صفوی پژوهش دیگری است که به بررسی وضع هویتی و فکری بخشی از مسلمانان این منطقه پرداخته است.

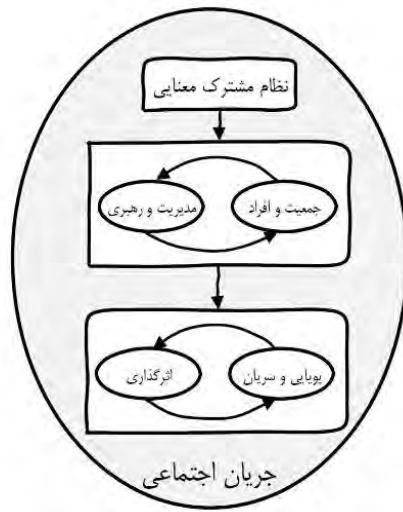
اما در بین همه این آثار، اثری که جریان‌شناسی فکری، هویتی و سیاسی مسلمانان اروپای غربی را به‌صورت کلی کاوش کرده باشد وجود ندارد. تاکنون پژوهش خاصی درباره انواع و اقسام جریان‌های فکری سیاسی غالب بین مسلمانان اروپای غربی صورت نگرفته و حتی پژوهشی که سازمان‌های اسلام‌گرا در کشورهای اروپای غربی را به‌صورت دقیق معرفی کند، انجام نشده است. این مقاله با هدف پر کردن این خلأ تحقیقاتی صورت می‌گیرد و می‌کوشد هم‌جریان‌های فکری سیاسی غالب اسلام‌گرا در

1. Tibi, Political Islam, World Politics, and Europe Democratic Politics and Euro-Islam versus Global Jihad.

اروپای غربی، هم سازمان‌ها و مساجد مرتبط با آن‌ها و هم گستره فعالیت و اثرگذاری آن‌ها را بررسی کند.

چهارچوب نظری

اندیشمندان علوم انسانی برای مطالعه پدیده‌های اجتماعی و سیاسی فارغ از نگرش معرفت‌شناسانه، نظریه‌های گوناگونی را طرح کرده‌اند، که غالب روش‌ها استنتاج از چهار رهیافت نظری «فرهنگ سیاسی»، «نخبه‌گرایی»، «تحلیل گفتمانی» و «اقتصاد سیاسی» هستند (حاجی یوسفی، ۱۳۸۴، ۱: ۱۰۵). برخی محققان و صاحب‌نظران حوزه جریان‌شناسی معتقدند جریان‌شناسی سیاسی فرزند روش جامعه‌شناسی سیاسی است که در شکل و محتوای خود فراروش محسوب می‌شود که در آن به طور هم‌زمان از سطح تحلیل خرد و کلان، مقایسه، میان‌رشتگی، کارکردگرایی نوین، نظریه سیستمی، رهیافت توصیفی، معرفت تلفیقی مفهومی تجربی، تفسیرگرایی، جامعه‌شناسی شناخت، جامعه‌شناسی سیاسی ساختار-کارگزار، جامعه‌شناسی سیاسی شکاف و تضاد و جامعه‌شناسی اپوزیسیون بهره گرفته شده است. جریان‌شناسی سیاسی به مثابه کلان‌روش یا کلان‌نظریه، قابلیت تطبیق و به‌کارگیری در همه جوامع بشری را دارد و از این جهت با برخی روش‌الگوهای مشهور نظیر سیستمی و گفتمان قابل مقایسه است (خرمشاد و سرپرست سادات، ۱۳۹۲، ۵: ۸۶-۸۷). پس، جریان‌شناسی سیاسی خود به‌عنوان شاکله نظری و روشی مطرح است و پژوهشگر را در فهم تفاوت‌ها و تمایزات جریان‌ها یاری می‌رساند. جریان‌شناسی سیاسی «روش مطالعه زنجیره‌ای» است. پدیده‌ها هنگامی که در میان زنجیره‌های خودشان قرار گیرند، در سیر تحول از آغاز تا انجام خودشان مطالعه و با نظایرشان مقایسه شوند، بهتر فهمیده می‌شوند (آذربایجانی، ۱۳۸۵، ۱۲: ۱۵۴-۱۵۵).

نمودار ۱. مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده جریان فکری سیاسی

(ابراهیم‌پور، ۱۳۹۹: ۱۰۶۰)

گام نخست در تحلیلی جریان‌شناسانه، شناسایی مکاتب، مدارس و ایدئولوژی‌های فکری سیاسی جامعه است. در این گام، محقق به شناسایی این مکاتب اعم از مکاتب درون‌زاد یا برون‌زاد می‌پردازد.

در گام بعد کشف این مهم از اهمیت برخوردار است که کدام‌یک از این مکاتب و ایدئولوژی‌های سیاسی توانسته‌اند علاوه بر یافتن طرف‌دارانی در حوزه نظر، منشأ عمل سیاسی در جامعه قرار گیرند و در میان توده‌ها و نخبگان یارگیری کنند؟ تا چه حد توانسته‌اند تبدیل به جریان شوند؟ تا چه میزان به خلق و تأسیس گروه‌ها، احزاب، جبهه‌های فکری و سیاسی موفق شده‌اند؟ بیشتر در میان کدام طبقات، اقشار و اصناف رواج داشته‌اند؟ شاهد چه فراز و فرودهایی بوده و چه روش‌هایی در مبارزات فکری و سیاسی خود در پیش گرفته‌اند؟ نحوه تعامل و ارتباط آن‌ها با جریان‌های فکری سیاسی مشابه در خارج از آن جامعه چگونه بوده است؟ چه جایگاهی در میان جریان‌های سیاسی هم‌مرام جهانی داشته‌اند؟

در گام نهایی، محقق جریان‌شناسی برای آزمون درستی راه پیموده‌شده، باید اطمینان

حاصل کند که تا چه حد توانسته است بخش معناداری از تاریخ آن جامعه را در پرتو جریان‌شناسی، تجزیه و تحلیل کلان و خرد کند تا آنجا که بتواند به راحتی مدعی توضیح و تبیین فکری سیاسی گذشته، تحلیل حال و پیش‌بینی آینده شود (خرمشاد و سرپرست سادات، ۱۳۹۲، ۵: ۸۲-۸۴).

باتوجه به تعاریف، هر جریان از مؤلفه‌ها و شاخص‌هایی تشکیل شده است: ۱. تبارشناسی؛ ۲. مبانی فکری، دینی و مذهبی؛ ۳. موقعیت سیاسی؛ ۴. پایگاه اجتماعی؛ ۵. موضع‌گیری در برابر مسائل اصلی امت اسلامی (الویری، ۱۳۹۵، ۱: ۱۲-۱۳).

باتوجه به موارد گفته شده، جمع‌بندی این پژوهش برای تجزیه و تحلیل جریان‌های فکری و سیاسی اسلام‌گرا در اروپای غربی طبق نمودار شامل پنج مؤلفه است: ۱. مبانی فکری، اعتقادی، سیاسی؛ ۲. شیوه تبلیغ و اثرگذاری؛ ۳. سازمان‌های پشتیبان یا صادرکننده؛ ۴. پایگاه اجتماعی و گستره اثرگذاری؛ ۵. نحوه تعامل با دولت‌ها.

نمودار شماره ۲: مؤلفه‌های تجزیه و تحلیل جریان‌های فکری و سیاسی اسلام‌گرا در اروپای غربی

(منبع: یافته‌های پژوهش)

روش تحقیق

باتوجه به ماهیت این تحقیق، روش مقایسه‌ای برای کشف وجوه اشتراک و افتراق و مبنا و گستره تفاوت‌ها در جریان‌های سیاسی و فرهنگی اسلام‌گرا در اروپای غربی به کار رفته است. روش مقایسه‌ای از رهیافت‌ها برای سنجش نظریه‌هاست (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۸۵، ۱: ۶۶) و بستری برای تئوری‌پردازی و گونه‌شناسی به شمار می‌رود (هرسیچ، ۱۳۸۰، ۱۳: ۷-۹). جریانات فکری و سیاسی جامعه را می‌توان بر اساس معیارهای مختلف طبقه‌بندی کرد. باورها، آرمان‌ها و ارزش‌ها، منافع مشترک، شکل سازمان‌دهی، پیوندهای طبقاتی، قومی، ملی، ایدئولوژیک و استراتژیک، چگونگی عملکردها، قدرت و ضعف تشکیلاتی، پیشینه تاریخی و... متغیرها و ملاک‌هایی هستند که معمولاً در طبقه‌بندی‌های رایج جریانات فکری و سیاسی و تحلیل و تبیین رفتار سیاسی آن‌ها به کار می‌روند (مولوی و دیگران، ۱۳۹۹: ۱۷۵-۱۸۵).

باتوجه به موضوع این پژوهش، مشاهده می‌شود جریان‌های اسلام‌گرای فعال در اروپای غربی با محوریت «ایدئولوژیک» منحصربه‌فردی پدیده آمده‌اند و ماهیت ایدئولوژیک آن‌ها نسبت به سایر ویژگی‌های تمایزبخش، پررنگ‌تر است. بنابراین، تقسیم‌بندی جریان‌های سیاسی و فرهنگی اسلام‌گرا اغلب بازتاب‌گرایش‌های ایدئولوژیک آن‌هاست. براین اساس، در این پژوهش، جریان‌های سیاسی فرهنگی اروپای غربی برحسب گرایش ایدئولوژیک خود، به پنج جریان اصلی وهابیت، اسلام اخوانی، اسلام ترکیه‌ای، اسلام شیعی و فرقه‌های انحرافی اسلام‌گرا تفکیک، و بررسی شده‌اند.

روش گردآوری اطلاعات در این پژوهش نیز روش کتابخانه‌ای با تکیه بر اسناد مکتوب و منابع و پایگاه‌های اینترنتی است.

یافته‌های تحقیق

معیار و روش طبقه‌بندی جریانات سیاسی اسلام‌گرا در اروپای غربی

جریانات عمده اسلام‌گرا در اروپای غربی

تحقیقات نشان می‌دهد کشورهای شاخص اسلامی به خصوص عربستان، ترکیه و ایران

هریک با گرایش‌های مذهبی خاص، مولد و مروج مذهب و گفتمان خاصی از اسلام در اروپای غربی هستند؛ چنان‌که خود دولت‌های اروپایی تکاپوی ویژه‌ای برای ایجاد و ترویج اسلام دلخواه خود دارند. اسلام وهابی، اسلام ترکیه‌ای، اسلام شیعه و اسلام سکولار چهار شکل و گرایش اصلی و عمده میان مسلمانان اروپا هستند؛ به نحوی که مسلمانان اروپا به طور عام، از لحاظ هویتی و سیاسی به یکی از این چهار گرایش نزدیک‌تر و متمایل‌ترند.

وهابیت

الف) مبانی فکری سیاسی: وهابیت دیدگاهی مطلق‌گرایانه به توحید دارد و هرگونه اتکا به شفاعت پیامبر اسلام یا اولیاءالله را مردود می‌شمرد، زیارت قبور بزرگان دین را محکوم می‌کند و معتقد به بدعت بودن گنبدها یا مضامع آن‌ها و هر نوع نماد فیزیکی از اسلام است. آن‌ها در اواسط قرن هجدهم، با پشتیبانی سیاسی آل‌سعود بر عربستان غلبه یافتند و تا به امروز در قالب رژیم سلطنتی بر عربستان حاکم‌اند.

ب) شیوه تبلیغ و اثرگذاری: آل‌سعود طی چند دهه گذشته به خصوص پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، تکاپویی گسترده برای تبلیغ و گسترش وهابیت در میان مسلمانان اروپای غربی داشته است. بنا بر بعضی تخمین‌ها، از جمله طبق برآورد مجلس سنای آمریکا، دولت سعودی از سال ۱۹۷۳ تاکنون رقم ۸۷ میلیارد دلار جهت توسعه وهابیت در نقاط مختلف دنیا از جمله اروپا هزینه کرده (Safa 1996, 84) و پول لازم برای ساخت و مدیریت ۲۱۰ مرکز اسلامی، ۱۵۰۰ مسجد و ۲۰۲ مؤسسه دینی را پرداخته است (نون‌پست، ۲۰۱۷م). ایجاد و اداره مساجد، مدارس وهابی، تربیت امامان جماعت، تأسیس رسانه‌های جمعی، انتشار کتابچه‌های تبلیغی، اعانه به دانشگاه‌ها و مراکز فرهنگی، اعزام مبلغان وهابی و اعطای کمک‌هزینه تحصیلی به دانشجویان مستعد از اقدامات عربستان است (خبرگزاری دویچه وله ۲۰۱۷).

پ) سازمان‌های پشتیبان یا صادرکننده: عربستان سازمان‌های عمده اسلامی و اغلب مساجد در اروپای غربی را تحت کنترل دارد و مدعی نمایندگی کل جامعه مسلمانان است (شیرغلامی، ۱۳۸۸: ۴۴۰). سازمان‌های اصلی صدور وهابیت در اروپای غربی از این جمله‌اند:

مؤسسهٔ رابطهٔ العالم الاسلامی^۱ (اتحادیهٔ جهانی مسلمانان) بزرگ‌ترین مرکز فرهنگی و مذهبی فرقهٔ وهابیت است که مقر آن در شهر مکه قرار دارد. این مؤسسه با سابقهٔ پنجاه‌ساله، ده‌ها دفتر در کشورهای مختلف جهان از جمله کشورهای اروپای غربی دارد (<https://themwl.org/en>) و هزاران مسجد و مؤسسهٔ دینی زیر نظر این مؤسسه فعالیت می‌کنند. ساخت مساجد وابسته به عربستان، تبلیغ وهابیت و کمک مالی به گروندگان به وهابیت از اقدامات آن است (Muslim World League, 2010)؛ مجمع (مجلس) جهانی مسلمانان جوان^۲ دیگر مجموعهٔ تبلیغی عربستان است (World Assembly of Muslim Youth, 2020) که بزرگ‌ترین تشکل جوانان مسلمان در جهان به‌شمار می‌رود و عملاً سازمان غیردولتی سعودی است که هدف آن گسترش وهابیت است؛^۳

بنیاد المنتدی:^۴ این بنیاد در پوشش سازمان خیریهٔ بین‌المللی، با اقداماتی مثل توزیع بسته‌های غذایی فعالیت دارد (<http://almuntadatrust.org>) و متهم به کمک مالی به گروه‌های تروریستی، به‌ویژه گروه بوکو حرام است (امیری، ۱۳۹۳: ۷)؛ سایر مؤسسات: مؤسسهٔ الدعوه،^۵ سازمان بین‌المللی کمک‌های اسلامی^۶ و بنیاد اسلامی الحرمین.^۷ بیشتر این مؤسسات در پوشش خیریه فعالیت دارند. عربستان حتی به ایجاد مراکز علنی ترویج عقاید خود نیز همچون مرکز سعودی گفت‌وگوی ادیان (The International Dialogue Centre, 2021) به نام ملک عبدالله در وین و با همکاری دولت اتریش دست زده، که اعتراضات متعددی را برانگیخته است (خبرگزاری صدا و سیما، ۱۳۹۸).

ت) پایگاه اجتماعی و گسترهٔ اثرگذاری: برخی مساجد و مراکز اسلامی بزرگ اروپا مانند مسجد بزرگ رم در ایتالیا، مسجد النور در برلین آلمان، مرکز گفت‌وگوهای دینی وین

-
1. Muslim World League.
 2. World Assembly of Muslim (WAMY).
 3. Vidino, The Muslim Brotherhood's Conquest of Europe Middle East Quarterly.
 4. Al-Muntada Trust.
 5. da'wa institutions.
 6. International Islamic Relief Organization (IIRO).
 7. al-Haramain Islamic Foundation.

(وبسایت العربیه، ۲۰۱۲م)، مرکز فرهنگی و اسلامی بلژیک و مسجد جامع سینکوانتیر بروکسل وابسته به عربستان هستند و کمتر شهر مسلمان‌نشین در اروپا را می‌توان یافت که در آن مسجد یا مرکزی وابسته به سعودی فعال نباشد. علاوه بر مساجد بزرگ، مراکز بسیاری در پوشش فرهنگی و مذهبی وابسته به عربستان فعالیت دارند. مرکز گفت‌وگوهای دینی وین، مرکز اسلامی رم، مرکز اسلامی ژنو و مرکز فرهنگی-اسلامی بروکسل از دیگر کانون‌های سعودی در قارهٔ پیر هستند. مرکز فرهنگی-اسلامی بروکسل نزدیک منطقهٔ مولینبیک بلژیک قرار دارد که کانون تکفیری‌های اروپاست. شمار مساجد سلفی و وهابی در خاک فرانسه از ۴۴ مسجد در سال ۲۰۱۰ به ۸۹ مسجد در سال ۲۰۱۴ رسیده (Agencia EFE 2014) و همهٔ مساجد بروکسل نیز تحت کنترل سلفی‌ها و وهابیت قرار دارند (politico, 2017).

به‌رغم نفوذ عربستان در دیگر نقاط جهان اسلام، تبلیغات سعودی در میان مهاجران مسلمان در اروپا، باعث تشکیل اقلیتی افراطی و رادیکال شده است. بر اساس منابع اروپایی، پیروان وهابیت، تنها بیش از ده درصد از جمعیت مسلمانان اروپا را تشکیل می‌دهند. طبق گزارش اداره حفاظت از قانون اساسی آلمان، تعداد سلفی‌گرایان در آلمان حدود ده‌هزار نفر است (خبرگزاری دویچه‌وله، ۲۰۱۷م).

عملکرد تبلیغی وهابیت در اروپا نه‌تنها منجر به بهبود وضعیت زندگی مسلمانان اروپا نشده، بلکه موجب ترویج افراط‌گرایی در بین مسلمانان و حتی غیرمسلمانان اروپایی و تروریست‌پروری شده است؛ به‌نحوی که تا سال ۲۰۱۶ حدود پنج‌هزار نفر در کشورهای اروپای غربی به داعش پیوسته‌اند (The Independent 2016) که حدود یک‌پنجم تمام جنگجویان خارجی داعش را تشکیل می‌دادند. بدنام‌سازی مسلمانان و ارائهٔ تصویر مذهب خشونت از اسلام، خطرناک‌ترین پیامد تفکر وهابیت و عملیات تروریستی فرزندان وهابیت در اروپاست.^۱ نظرسنجی‌ها برملا می‌کنند که هم‌زمان با گسترش خشونت‌های تروریستی

۱. توجه شود که نفع اصلی از عملیات تروریستی در اروپا را رژیم صهیونیستی می‌برد؛ چراکه بدون هیچ هزینه‌ای، توجهات از جنایات این رژیم به خوی تروریستی عده‌ای دیگر منحرف می‌شود، هراس از مسلمانان باعث تخریب وجههٔ فلسطینیان (مسلمانی) و تطهیر رژیم صهیونیستی می‌شود و البته با توسل به ناامنی اروپا، این رژیم موج مهاجرت منفی خود را با تبلیغات اندکی به مهاجرت مثبت از اروپا به سرزمین‌های اشغالی مبدل می‌کند. به همین دلیل، این عملیات‌ها اغلب ابراز خشنودی و فرصت‌طلبی مقامات رژیم صهیونیستی و گروه‌های سکولار افراطی در غرب را در پی دارد.

سلفی‌ها در اروپا، مردم این کشورها به نمادها و علائم اسلامی حساسیت و قضاوت منفی بیشتری نشان می‌دهند. در یک نظرسنجی (۲۰۱۶م) مشخص شده که ۴۱ درصد فرانسوی‌ها با ساخت مساجد جدید مخالف‌اند، در حالی که این رقم در سال ۲۰۰۱ تنها ۲۲ درصد بوده است؛ یعنی میزان نفرت و بدبینی غیرمسلمانان از مسلمانان طی ده سال، دو برابر شده است (Creedon 2009). بنابراین، برخلاف تصور رایج، مسلمانان به‌ویژه مسلمانان اروپای غربی، قربانیان اصلی تبلیغات وهابیت و گروهک‌های تکفیری هستند.

ث) نحوه تعامل با دولت‌ها: با توجه به پیامدهای خشونت‌بار مراکز تبلیغاتی وهابی، برخی دولت‌های اروپایی، به این کشور هشدار داده‌اند و به ایجاد محدودیت برای این مراکز اقدام کرده‌اند. مثلاً پارلمان اروپا (۲۰۱۳م) وهابیت را به‌عنوان سرمنشأ اصلی تروریسم جهانی معرفی کرد (europarl, 2013) و مساجد و مدارس وابسته به آل سعود، تحت کنترل و محدودیت بیشتر و حتی تعطیلی قرار گرفت. تعطیلی آکادمی ملک فهد^۱ یکی از مدارس معروف وهابی در بُن آلمان، و نیز مدرسه پادشاهی عربستان در اتریش از این جمله‌اند. فرانسه نیز تاکنون بیست مسجد از ۱۲۰ مسجد مرتبط با سلفی‌ها را بسته است. (Serhan 2016) جلوگیری از ورود مفتیان وهابی به خاک اروپا، اقدام دیگر برخی دولت‌های غربی نظیر دانمارک برای جلوگیری از اشاعه وهابیت است. (Arrahmahnews 2017)

اما در این میان، برخی دولت‌های اروپایی به دلیل روابط دوستانه سیاسی با دولت سعودی، خود به گسترش فعالیت آن‌ها در کشورشان کمک کرده‌اند. به‌عنوان مثال، مسجد جامع بروکسل قدیمی‌ترین مسجد پایتخت بلژیک که هدیه پادشاه بلژیک به سعودی‌هاست (Deutsche Welle 2015)، از مساجد تحت اداره رابطه العالم الاسلامی است که امامانی چون رشید حداش، یکی از واعظان معروف سلفی بروکسل را پرورش داده است. در یک مورد دیگر، دولت انگلستان به نخست‌وزیری ترزا می، از انتشار گزارش اندیشکده هنری جکسون با عنوان «منابع خارجی افراط‌گرایی» جلوگیری کرده است؛ پژوهشی که نشان می‌دهد عربستان بزرگ‌ترین مروج اسلام افراطی در انگلیس است (BBC

۱. فهد بن عبدالعزیز، پادشاه پنجم خاندان آل سعود، از سعودی‌هایی است که تأسیس مدارس و مساجد اسلامی بر پایه سلفیگری و وهابیت در اروپا را آغاز کرد.

(2017) و از سال ۲۰۰۷ سالانه دو میلیارد دلار برای ترویج وهابیت سرمایه‌گذاری کرده و این رقم در سال ۲۰۱۵ به دو برابر افزایش یافته است؛ به طوری که تعداد مساجد وهابی در انگلستان از ۶۸ مسجد در سال ۲۰۰۷ به ۱۱۰ مسجد در عرض هفت سال با ۴۵ هزار نفر عضو فعال رسیده است (The Irish Times 2017). در فرانسه نیز به‌رغم محدودیت و حساسیت بالای تبلیغاتی ضد شیعیان، فعالیت تبلیغاتی وهابیت (همچون یهودیت) با تسامح و آزادی بیشتری صورت می‌گیرد.

اسلام دولتی ترکیه (اسلام سکولار)

الف) مبانی فکری سیاسی: در گفتمان اسلام ترکیه‌ای و جریان «سکولاریسم اسلامی» که از سوی دولت ترکیه ترویج می‌شود هدف این است که مذهب به قلمرو زندگی شخصی مسلمانان ترک محدود شود. علاوه بر جدایی دین از سیاست و اقتصاد (مثلاً رابطه با اسرائیل)، بی‌مبالاتی درباره احکام شرعی همچون وجوب نماز و حجاب و خمس و زکات و منع شراب‌خواری و قمار از شاخص‌های این گفتمان به‌شمار می‌آیند.

ب) شیوه تبلیغ و اثرگذاری: شیوه تبلیغی ترکیه نیز با تکیه بر دیپلماسی مساجد، در وهله اول بر گسترش مساجد متمرکز است. ترکیه از سال ۱۹۶۰ میلادی به بعد سه هزار مسجد در اروپا ساخته و ده‌هزار مسجد دیگر نیز در حال ساخت است (خبرگزاری ایرنا، ۱۳۸۸). فعالیت‌های دولت ترکیه صرفاً به ساخت مساجد و اعزام مبلغ به اروپا محدود نشده است، و نقش اصلی در نمایندگی تفکر اسلام سیاسی سنی را در برخی کشورها ایفا می‌کند (خبرگزاری الحرة، ۲۰۱۸م).

پ) سازمان‌های پشتیبان یا صادرکننده: اسلام ترکیه‌ای در چهارچوب مؤسسات و نهادهای دولتی یا خیریه دینی همچون سازمان دیانت، آژانس همکاری و هماهنگی ترکیه تیکا و دیتیب (جامعه مسلمانان ترک) (DITIB)، با هدف تغذیه دینی مسلمانان ترک در اروپا ترویج می‌شود. دیتیب بزرگ‌ترین اتحادیه مساجد در آلمان است و حدود نهمصد مسجد زیر چتر این اتحادیه رسمی قرار دارند و هشت‌صد هزار عضو دارد. (دین آنلاین، ۱۳۹۹)

ت) پایگاه اجتماعی و گستره اثرگذاری: کانون اصلی تبلیغات ترکیه در آلمان است.

مسلمانان ترک‌تبار بزرگ‌ترین قومیت اسلامی در آلمان هستند. طبق آمار سال ۲۰۱۵، حدود سه میلیون شهروند ترکیه‌ای در اروپا حضور دارند که تقریباً نیمی از آن‌ها در آلمان ساکن‌اند (تول، ۲۰۱۹). همکاری متقابل دولت ترکیه و دولت‌های اروپایی در اداره امور ترک‌های مقیم اروپا از طریق روحانیان دولتی، باعث شده این گروه از مسلمانان که بنا به آمار، کمترین ادغام‌یافتگی را در جوامع اروپایی از خود نشان می‌دهند دچار مشکلاتی با دولت‌های اروپایی باشند. مسلمانان ترک به اسلام پایبندترند و اغلب گرایش‌های سنتی دارند و به دلیل روح لائیک حاکم بر مراکز وابسته به دولت ترکیه، بخشی از آن‌ها رغبتی به این سازمان‌ها نشان نمی‌دهند. به علاوه، جمعیت ترک‌تبار آلمان همگن و یک‌دست نیستند و در میان آن‌ها، گروه‌های سیاسی طرف‌دار گولن، کردتبارها، علوی‌ها و... هم وجود دارند که با نظام حاکم بر ترکیه مخالف‌اند.

ث) نحوه تعامل با دولت‌ها: اقدامات گسترده ترکیه در ترویج گفتمان «سکولاریسم اسلامی» نیز با حساسیت‌های منفی دول اروپای غربی مواجه شده است. اخراج حدود شصت مبلغ دینی و امام جماعت وابسته به ترکیه و تعطیلی هفت مسجد در وین و واکنش منفی اروپایی‌ها به دیدارهای عمومی مقامات ترکیه‌ای از این واکنش‌هاست.

جریان اخوان‌المسلمین (اسلام سنی معتدل)

الف) مبانی فکری سیاسی: اخوان‌المسلمین شاخه‌ای از اسلام‌گرایی سیاسی و معتقد به تشکیل حکومت اسلامی و اجرای شریعت و قوانین اسلامی است. هدف اعلانی اخوان در اروپا گسترش قوانین اسلامی در اروپاست. سلفی‌های اخوانی برخلاف وهابیت، رویکرد تکفیری ندارند و معتقد به وحدت مسلمانان هستند. آنان بازگشت به اسلام را در برابر دشمنان اسلام همچون آمریکا و به‌ویژه رژیم صهیونیستی تعریف می‌کنند، ولی سلفیگری وهابی در مقابل مسلمانان و دیگر مذاهب اسلامی. اخوانی‌ها بیشتر در آلمان حضور و مقبولیت سیاسی دارند و مونیخ آلمان پایگاه اصلی فعالیت‌های آن‌هاست.

ب) شیوه تبلیغ و اثرگذاری: شخصیت‌های این جریان با نمایش چهره میانه‌رو می‌کوشند به میانجی جامعه مسلمانان غرب با دولت‌ها و رسانه‌های اروپایی تبدیل شوند و

نماینده‌گی جوامع مسلمان را به دست گیرند. اخوانی‌ها درصددند با تکیه بر اجتهاد سنی، به سازگارسازی مسلمانان با قوانین غربی پردازند. اما این سازگارسازی که به طمع نفوذ در ساختار سیاسی غرب صورت می‌گیرد، گاه چنان از حد می‌گذرد که به چرخش ایدئولوژیک و استحاله آن‌ها در ارزش‌های سکولار این کشورها می‌رسد.

پ) سازمان‌های پشتیبان یا صادرکننده و پایگاه اجتماعی: سازمان‌های وابسته به اخوان که حجم اصلی بودجه آن‌ها توسط شیخ‌نشین‌های خلیج فارس تأمین می‌شود تقریباً در همه کشورهای اروپایی حضور دارند.^۱ سعید رمضان (رهبر چریک‌های نامنظم اخوان در فلسطین) از نخستین رهبران اخوان در آلمان بود. او مؤسس یکی از سه سازمان اصلی مسلمانان آلمان یعنی جامعه اسلامی آلمان^۲ معروف به آی‌جی‌دی است. مرکز اسلامی ژنو و اتحادیه جهانی مسلمانان هم تأسیس خود اوست که با کمک مالی سعودی‌ها ایجاد شد. طارق رمضان، متخصص مشهور امور مسلمانان اروپا و پسر سعید رمضان، رهبر بعدی این دو سازمان بود. قرضای به‌عنوان رهبر معنوی اخوان، وظیفه پشتیبان‌سازی عقیدتی را برعهده دارد. کتاب الحلال و الحرام فی الاسلام وی عملاً تبدیل به رساله عملیه مسلمانان غرب شده است. علاوه بر قرضای، طه جابر العلوانی، طارق اوبرو، مصطفی سیریک و طارق رمضان با نوشته‌های خود فقه اقلیات را فربه کرده‌اند.

ت) پایگاه اجتماعی و گستره اثرگذاری: از سازمان‌های وابسته به اخوان می‌توان به اتحادیه سازمان‌های اسلامی اروپا (FIOE) و مجمع سازمان‌های جوانان و دانشجویان مسلمان (FEMYSO) اشاره کرد. جریان اخوان با داشتن امتیازاتی چون جذب اعتبارات خارجی و سازمان‌دهی قوی، موقعیت خاصی را در سرتاسر اروپا کسب کرده است (شیرغلامی، ۱۳۸۸، ۲۳: ۴۴۱-۴۴۲). بانک تقوا یکی از مؤسسات اقتصادی اخوان در اروپا و مجله الاسلام نیز از رسانه‌های مکتوب آن‌ها در آلمان است.

از دیگر کشورهای عرب حوزه خلیج فارس با دیدگاه اخوانی، کویت با سازمان احیای

۱. مجله فرانسوی ماریان قطر را به تلاش برای افزایش نفوذ خود و حمایت مالی از اخوان المسلمین در فرانسه متهم کرد.

2. Islamische Gemeinschaft Deutschland.

انجمن میراث اسلامی و قطر با بنیاد خیریه شیخ عید هستند که از مساجد و مراکز سلفی حمایت مالی می‌کنند. قطر در ایتالیا و اسپانیا به طور جدی پروژه‌های مسجدسازی را پیگیری می‌کند و ۲۵ میلیون یورو در سال ۲۰۱۶ برای ساخت ۴۳ مسجد در ایتالیا اختصاص داده و اسپانیا نیز مجوز ساخت ۱۵۰ مسجد را به دوحه واگذار کرده است (بون، ۲۰۱۹).

ث) نحوه تعامل با دولت‌ها: اخوان المسلمین از ابتدا دارای روابط مثبتی با سازمان‌های وابسته به سعودی‌ها از جمله با مجمع جهانی جوانان مسلمان یا مرکز آموزش امامان جماعت اسلامی اروپا در فرانسه بوده (Pew Research Center 2010)، اما با شکل‌گیری گروه‌های تکفیری، به تدریج به مرزبندی و حتی مخالفت با سلفیگری دست زده و عربستان نیز این گروه مسلمان را به‌عنوان گروه تروریستی معرفی کرده است (BBC 2014). با وجود مشی معتدل و سازگارساز اخوان، فعالیت این جریان اسلام‌گرا با واکنش و نگرانی دول غربی روبه‌رو بوده است. سازمان امنیت داخلی آلمان اعلام کرده است اخوان از طریق انجمن‌هایی مانند اس‌بی‌اس در ایالت زاکسن، از کمبود مراکز عبادی برای مسلمانان بهره می‌برد تا پناه‌جویان را تحت تأثیر قرار دهد و ساختارهایی برای اشاعه تفکر اسلام سیاسی خود بنا کند (خبرگزاری دانشجویان ایران، ۱۳۹۵). در ۲۰۱۵ دولت انگلستان در گزارشی رسمی اعلام کرد: «اخوان به دلیل حمایت از حملات حماس علیه اسرائیل، یک گروه افراطی‌گرا اطلاق می‌شود.» جالب آنکه برخی دولت‌های غربی مثل انگلستان، عربستان را مأمور به تحقیق و مقابله با اخوان می‌کنند. اتریش هم به تحریک عربستان، اخوان را گروه تروریستی اعلام و فعالیتش را ممنوع کرده است (Esposito and Hafez 2021).

جریان اسلام شیعی

الف) مبانی فکری سیاسی: جریان اسلام شیعی در اروپای غربی با شاخص‌هایی چون ارادت به اهل بیت علیهم‌السلام، برگزاری مراسم ماه محرم، دفاع از جبهه مقاومت و ضد اسرائیل و نزدیکی به جمهوری اسلامی ایران شناخته می‌شود. در اسلام شیعی، دین با سیاست

آمیخته، حکومت اسلامی به‌عنوان بهترین مدل حکومتی مطرح است و تبعیت از ولایت فقیه و مرجعیت در مسائل سیاسی و اعتقادی از ارکان اساسی مبانی فکر شیعی است.

ب) شیوه تبلیغ و اثرگذاری: شیوه تبلیغاتی و کارکرد اصلی مراکز اسلامی شیعی در اروپای غربی برگزاری نماز جماعت و جمعه و دعای کمیل، انجام عقد یا طلاق شرعی، برنامه‌های اعیاد و وفیات، مراسم عزاداری ماه محرم و کنفرانس‌های فصلی درباره وضعیت مسلمانان، برگزاری روز قدس و... است، که مخاطب اصلی آن ایرانیان مقیم این کشورها یا تعداد معدودی از شیعیان سایر کشورها هستند، نه غیرمسلمانان و سایر مسلمانان (به‌عنوان نمونه، ر. ک. توضیحات انجمن اسلامی رسالت اهل‌بیت در فنلاند درباره اقداماتشان: Resalat Islamilainen Yhdyskunta 2021). اغلب برنامه‌های رایزنی‌های فرهنگی معطوف به برگزاری همایش، ترویج زبان فارسی و موسیقی و آداب و رسوم قومیت‌های ایرانی است (ر. ک. اخبار روزانه سایت سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی: <http://www.icro.ir>), نه وجوه اعتقادی یا حمایت از حقوق مسلمانان اروپا. حتی در این زمینه نیز فعالیت‌ها به شکل محدود و مقطعی است.

پ) سازمان‌های پشتیبان یا صادرکننده: سازمان‌های متعددی در ایران متولی امر فرهنگی و تبلیغی در اروپا هستند. سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی با مأموریت سیاست‌گذاری، هماهنگی و نظارت بر فعالیت‌های فرهنگی-تبلیغی ایران در خارج از کشور، مهم‌ترین این سازمان‌هاست. نمایندگی‌ها و رایزنی‌های فرهنگی ایران در اروپای غربی و انتشارات بین‌المللی الهدی تحت نظر این سازمان فعالیت دارند.

ت) پایگاه اجتماعی و گستره اثرگذاری: با وجود فعالیت سازمان‌های وابسته به جمهوری اسلامی، دیپلماسی فرهنگی ایران در کشورهای اروپای غربی، حضور شاخصی در مقایسه با نقش‌آفرینی و فعالیت گسترده دیگر سازمان‌ها ندارد و تصویر روشنی از کارنامه و بازدهی فعالیت‌های ایران در گسترش اسلام و تشیع و فعالیت‌های جمعی در هماهنگی و هم‌بستگی مسلمانان و... نیست.

در بسیاری از شهرهای بزرگ اروپای غربی حتی در پایتخت فرانسه و آلمان و انگلستان، هنوز مسجدی مختص شیعیان یا وابسته به جمهوری اسلامی وجود ندارد (مسجد به‌عنوان

پایگاه تجمع و تبلیغ و هماهنگی). مهم‌ترین مسجد شیعیان آلمان مسجد امام علی علیه السلام در هامبورگ است که در سال ۱۹۶۵ ساخته شده است (مرکز اسلامی هامبورگ، بی‌تا). در فرانسه اوضاع ناگوارتر است: به‌رغم جمعیت کثیر مسلمانان و شیعیان و وجود ۲۲۴۰ مسجد، در سرتاسر فرانسه هیچ مسجد شیعه‌ای وجود ندارد (خبرگزاری تسنیم، ۱۳۹۵) و مراکز کوچک شیعیان به همت شیعیان مغربی فعالیت دارند. این در حالی است که طی چهار دهه گذشته، صدها مسجد و مرکز جدید توسط قطب‌های دیگر قدرت در جهان اسلام، حتی توسط کشورهای آسیای جنوب شرقی احداث شده است (حاجیانی و ایرانشاهی، ۱۳۹۳).

کانون توحید لندن (<http://www.kanoontowhid.com/>)، مرکز اسلامی انگلیس (http://www.ic-el.com/about_us.asp)، مرکز اسلامی منچستر (<http://www.micuk.org>) (سایت بدون محتوا))، مرکز اسلامی نیوکاسل، مرکز اسلامی بیرمنگهام و مرکز اسلامی گلاسکو (الهدی) مراکز وابسته به ایران در انگلستان هستند. در اتریش، مرکز اسلامی امام علی علیه السلام در وین وابسته به جمهوری اسلامی ایران فعالیت دارد (<http://www.izia.at/fa/>). مرکز فرهنگ اسلامی فرانکفورت و فدراسیون شیعیان آلمان نیز وابسته به ایران است (<http://www.izfrankfurt.de/fa/>). مرکز فرهنگ اسلامی و مسجد بلژیک نیز فعالیت‌های تبلیغی از جمله برگزاری دوره‌های علوم اسلامی به زبان فرانسوی در میان کشورهای منطقه دارد (<http://www.centreislamique.be/en/node/177>). مرکز التوحید و امام علی علیه السلام در شمال ایتالیا،^۱ مرکز امام علی علیه السلام سوئد (<http://www.imamalicenter.se/fa/pray>)، مرکز امام علی علیه السلام در اسلو (<http://imamali.no/>)، مرکز اسلامی رسالت اهل بیت علیهم السلام در فنلاند (<http://resalat.fi/farsi/>)، مرکز اسلامی و فرهنگی اهل بیت علیهم السلام در سوئیس (<http://www.ahlebeyt.ch/fa/>) و مرکز اسلامی پاریس^۲ از دیگر مراکز وابسته به ایران در اروپای غربی هستند.

۱. پایگاه اینترنتی ندارد.

ایرانیان مقیم انگلستان نیز به تأسیس مراکز مطالعاتی شیعه‌شناسی همچون مرکز شیعه‌شناسی دانشگاه دورهام انگلستان و آکادمی مطالعات ایرانی لندن (هدف اصلی این مؤسسه تفسیری سکولار از مذهب شیعه است) اقدام کرده‌اند.

ث) نحوه تعامل با دولت‌ها: سازمان‌ها و گروه‌های شیعی مرتبط با ایران، با وجود دامنه فعالیت محدود خود، از تعرضات دولت‌های اروپای غربی در امان نبوده‌اند. مراکز و مساجد شیعی تا زمانی تحمل می‌شوند که صرفاً به مسائل عبادی و غیرسیاسی بسنده کنند، و کوچک‌ترین اقدام سیاسی مثلاً در حمایت از مقاومت حزب‌الله لبنان، سپاه و حماس با شدت سرکوب می‌شود. به‌عنوان مثال، آلمان همه فعالیت‌های حزب‌الله را در سال ۲۰۲۰ ممنوع و مساجد حامی حزب‌الله مثل مسجد المصطفی ﷺ، بزرگ‌ترین مرکز شیعیان اروپا، (خبرگزاری اهل بیت علیهم‌السلام ابنا)، (۱۴۰۱) یا مسجد امام مهدی در شهر مونستر را سرکوب کرده است. این مسجد بسته و دارایی‌های آن مصادره شد.^۱ فرانسه نیز مراکز و نهادهای شیعی را با کمترین فعالیت ضد اسرائیل سرکوب می‌کند؛ مثل بستن مرکز الزهراء علیها‌السلام، فدراسیون شیعیان فرانسه، حزب ضدصهیونیسم و شبکه ماریان (وبسایت صدای آمریکا، ۱۴۰۰).

از سوی دیگر، دولت‌های اروپای غربی در اغلب مواقع، فقط نظاره‌گر تهدیدات تروریستی مسیحیان نژادپرست یا وهابیون و سلفی‌گراها ضد شیعیان در خاک خود هستند. به‌عنوان نمونه، پس از تهدید شیعیان در بلژیک توسط مسیحیان افراطی، نخست‌وزیر بلژیک به جای محکوم کردن چنین تهدیداتی یا مقابله با آن‌ها، تصمیم به تعطیلی مساجد گرفت (خبرگزاری شیعه نیوز، ۱۳۹۴). در مورد دیگر، در حمله تروریستی به مسجد شیعیان شهر اندرلخت بلژیک که منجر به سوختن مسجد و شهادت عبدالله دهدوه، امام جماعت مسجد شد، دولت بلژیک اقدام خاصی برای جلوگیری از حمله تروریستی و مقابله با عاملان آن صورت نداد (خبرگزاری فارس، ۱۳۹۰).

دیگر جریان‌ها و فرقه‌های اقلیت و انحرافی اسلامی

از قرن نوزدهم با حمایت استعمارگران و به‌ویژه بریتانیا، فرقه‌های انحرافی مثل اسماعیلیه در هند

۱. ایالت نوردراین‌وستفالن در مونستر یکی از مراکز فعالیت هواداران حزب‌الله در اروپاست.

و ایران احیا و فرقه‌های قادیانی، باییت، بهائیت و وهابیت تأسیس شد. اغلب این فرقه‌ها، بین سال‌های ۱۲۰۰ تا ۱۳۳۰ قمری یعنی دورانی که انگلستان کمپانی هند شرقی را در هندوستان فعال و با کشورهای اسلامی رابطه برقرار کرد، پایه‌گذاری یا احیا شده‌اند. فرقه‌هایی همچون باییت (۱۲۶۰ق)، بهائیت (۱۲۶۷ق)، و فرقه‌های مختلف صوفیه نظیر نعمت‌اللهی صفی‌علیشاهی (۱۲۸۸ق)، نعمت‌اللهی گنابادی (۱۲۹۴ق)، نعمت‌اللهی کوثرعلیشاهی (۱۲۳۴ق)، نعمت‌اللهی منورعلیشاهی (۱۲۷۸ق) و اوئسیه (۱۳۰۵ق) در این دوران پایه‌گذاری و فرقه‌های خاکساریه و ذهبیه دوباره احیا شدند و فعالیت خود را گسترش دادند (طهرانی، ۱۳۸۲: ۲۶۵). نخستین ثمر تلخ این فرقه‌ها، تجزیه سرزمین‌های اسلامی و پخش کینه و تفرقه بین امت اسلامی بود. وجه مشترک سیاسی همه این فرقه‌ها منع جهاد با کفار و همکاری صمیمانه با آن‌ها، منع دخالت در سیاست و ضدیت با تشیع اثناعشری است. این فرقه‌ها در اروپای غربی نیز با هدف تشتت در جامعه مسلمانان و با حمایت گسترده دولت‌های غربی حضور و فعالیت دارند. به دلیل اینکه این فرقه‌ها همگی دست‌ساز و مورد حمایت ویژه دولت‌های اروپایی هستند و منبع شکل‌گیری و ارتزاق آن‌ها مستقیماً از این دولت‌هاست، در یک دسته‌بندی قرار گرفته‌اند. همچنین، به‌رغم فعالیت‌های گسترده، اغلب این فرقه‌ها فاقد نهادها و سازمان‌های رسمی‌اند و پایگاه اجتماعی آن‌ها بسیار ضعیف و زیر ده‌هزار و گاه زیر هزار نفر در کشورهای اروپای غربی است. (هیچ آمار واقعی و دقیقی وجود ندارد.) پس، در بررسی آن‌ها دو فاکتور پایگاه اجتماعی و سازمان‌های پشتیبان حذف و به‌طور مختصر به آن‌ها اشاره شده است.

فرقه قادیانی (احمدیه)

الف) مبانی فکری سیاسی: این فرقه که در واقع تناظر دیگری از بهائیت (در ایران) است، زائیده دولت استعماری بریتانیا در هندوستان است. بنیان‌گذار این فرقه، میرزاغلام احمد قادیانی، ابتدا ادعای مهدویت و سپس پیامبری کرد. از همین رو، طائفه احمدیه به اجماع مسلمانان کافر هستند و حق شرکت در مراسم حج را ندارند.^۱ از اعتقادات جنجالی احمدیه

۱. در سال ۱۳۹۴ هجری قمری (۱۹۷۴م) در همایش علمای تمام مذاهب و فرقه‌های اسلامی در مکه مکرمه، طی بیانیه‌ای، فرقه احمدیه تکفیر و وجود آنان خطری بزرگ برای اسلام قلمداد شد (النوری، ۱۴۱۱، ۸۲-۸۰).

جریان‌های فکری و سیاسی عمده اسلام‌گرا در اروپای غربی - الهه خانی‌آرانی (۳۵۳-۳۱۷) / ۳۳۷

حرام دانستن اصل جهاد بوده است که درست در مقطع مبارزه مردم هند با استعمار انگلستان بروز یافت.

ب) شیوه تبلیغ و گستره اثرگذاری: این فرقه سرسپردگی ویژه‌ای در برابر انگلستان^۱ و تبلیغات بسیار وسیعی در کشورهای اروپایی به‌ویژه در این کشور دارد (مشکور، ۱۳۶۸، ۳۸-۴۰). مهم‌ترین شیوه تبلیغاتی‌اش ساخت مساجد بزرگ به‌خصوص در پایتخت‌های اروپای غربی است. چندین مسجد بزرگ اروپای غربی متعلق به فرقه احمدیه است؛ مثل مسجد احمدیه، قدیمی‌ترین مسجد برلین و مسجد بیت‌الفتوح در لندن (ششمین مسجد بزرگ در غرب اروپا) (خبرگزاری باشگاه خبرنگاران جوان، ۱۳۹۳).

پ) نحوه تعامل با دولت‌ها: این فرقه دارای رابطه‌ای دوستانه با کشورهای اروپای غربی و حتی با اسرائیل است. به‌عنوان نمونه، یهودا یشوع غلیک، خاخام افراطی صهیونیست و رهبر سازمان تروریستی افراطی هالیبا، و آفی دیختر، رئیس سابق شاباک اسرائیل، در مراسم سالگرد مذهبی فرقه انحرافی احمدیه شرکت و از این فرقه تقدیر می‌کنند.

فرقه بهائیت

الف) مبانی فکری سیاسی: بنیان‌گذار این فرقه میرزا حسینعلی ملقب به بهاست که بهائیان او را پیامبر خود می‌خوانند. مسلمانان این فرقه را فرقه‌ای گمراه و انحرافی می‌دانند؛ چراکه نخستین انحراف آن‌ها از اسلام عدولشان از اصل خاتمیت حضرت محمد ﷺ است. آنان همچنین منکر قیامت، بهشت و جهنم و معجزات انبیا و حقیقت ملائکه و جن هستند و همواره از سوی شیعیان، به‌عنوان فرقه ضاله طرد شده‌اند. مرکز این فرقه که به محفل معروف است، در لندن قرار دارد.

ب) شیوه تبلیغ و گستره اثرگذاری: بر اساس آمارهای منتشرشده خود بهائیان در آلمان، ۴۴۰۰ بهائی در سال ۲۰۰۵ ثبت شده است (The Association of Religion Data Archives 2010). مرکز ملی سرپرستی بهائیان با نخستین عبادت‌خانه این فرقه در هوفنهایم

۱. به‌عنوان نمونه، خلیفه دوم این فرقه، بشیرالدین محمود احمد، کتابی به نام تحفة شاهزاده ویلز برای پادشاه انگلستان، ویلز نجل جورج پنجم، به‌نگارش درآورد و به وی هدیه داد.

آلمان^۱ قرار دارد. همچنین مرکز کنفرانس‌های بهائیان در ویناخت سوئیس قرار دارد. فعالیت بهائیان در اتریش بیش از سایر کشورهای اروپای غربی است و سبب شده است این فرقه به‌عنوان دینی رسمی در قانون اساسی جمهوری فدرال اتریش به رسمیت شناخته شود.

پ) نحوه تعامل با دولت‌ها: حضور بهائیت در اروپا به سفرهای تبلیغاتی عبدالبها، پسر بزرگ بهاء‌الله، بنیان‌گذار این فرقه، طی سال‌های ۱۹۱۱ تا ۱۹۱۳ به اروپا و امریکا و حضور وی در مجامع عمدتاً ماسونی بازمی‌گردد؛ سفرهایی که با تبلیغات فراوان از سوی محافل سیاسی و امنیتی غرب همراه بود و نشان از پیوند عمیق میان سران فرقه بهائی با تشکیلات فراماسونری در اروپا و امریکا داشت.

فرقه اسماعیلیه جدید (آقاخان)

الف) مبانی فکری سیاسی: اسماعیلیه فرقه‌ای از شیعیان هستند که به امامت «اسماعیل» فرزند امام صادق علیه السلام معتقدند (با اینکه «اسماعیل» در زمان حیات امام صادق علیه السلام درگذشت و آن حضرت فرزند خود را شخصاً دفن کردند). این فرقه در قرون بعدی با فرازونشیب‌ها و انحرافات متعددی ادامه یافت. قرن نوزدهم قرن احیای دوباره این فرقه به دست انگلیسی‌هاست. انگلیسی‌ها که طرح درازمدت تجزیه ایران را دنبال می‌کردند، از شورش حسنعلی شاه، چهل‌وششمین امام اسماعیلیه، برای از دست ندادن حکومت کرمان حمایت کردند. او پس از درگیری‌های پیش آمده، به افغانستان و هند رفت و این آغاز تاریخ اسماعیلیان آقاخانی معاصر بود. آن‌ها خواهان تلفیقی از لیبرالیسم با اسلام هستند و احکامی مانند نماز، روزه و حج و به طور کلی، واجبات دین را قابل نسخ و رفع می‌دانند. آقاخان سوم، امام چهل‌ونهم فرقه اسماعیلیه، در سال ۱۹۵۷ رهبری این فرقه را به دست گرفت. او به پاس خدماتش به بریتانیا، از دربار انگلیس، لقب اشرافی سِر (SIR) را دریافت کرد و بعدها به‌عنوان پاداش برای شرکت در انهدام امپراتوری عثمانی، به عنوان تشریفاتی «رئیس جامعه ملل» دست یافت (بوس، ۱۳۷۶، ۱۱-۱۲؛ دفتری، ۱۳۷۵، ۵۷۶).

ب) شیوه تبلیغ و گستره اثرگذاری: این فرقه در اروپای غربی به‌خصوص در انگلستان

1. Hofheim-Langenhain.

فعالیت دارد. این فرقه با تأسیس نهادها و مؤسسات اقتصادی و فرهنگی مثل مؤسسه مطالعات اسماعیلی (۱۹۷۹م) در لندن توانسته است برای خود نفوذ سیاسی ایجاد کند. پ) نحوه تعامل با دولت‌ها: این فرقه ضاله با بسیاری از سران بریتانیایی و غربی ارتباطات نزدیک دارد و تصاویر آن‌ها بارها در کنار هم در نشریات مختلف منتشر شده است (موسوی گرمارودی، ۱۳۹۱).

صوفیگری

الف) مبانی فکری سیاسی: تصوف نوعی طریقت و ایدئولوژی است که تفسیر خاصی از زندگی و نحوه تعامل با حیات دنیوی با روش کشف و شهود ارائه می‌کند. آداب طریقت در ابتدای تصوف، ساده و بیشتر متوجه ریاضت، عزلت و... بوده است (عمید زنجانی، ۱۳۶۷، ۲۸۵). در قرون بعد صوفیان و دراویش با پشمینه‌پوشی، کارهای عجیب و غریب و حمایتی خاص نظیر کشکول و تبرزین به عنوان حمایل فقرا دیگران را با نام علی علیه السلام و اولاد علی می‌خواندند (انصاری، ۱۳۷۵، ۲۶۹). تصوف پس از آن، با آداب و مراسم ویژه‌ای چون ذکر خدا گفتن با رقص، پای کوبی، دف زدن، فریاد و گفتن کلماتی همانند آه و هوهو (سماع)^۱ در آمیخته شد. صوفیان با تأسیس خانقاه، رسماً به تجمعی خارج از مراکز اصلی اسلام یعنی مسجد، منتقل شدند. طریقه‌های متعدد صوفی در کشورهای مختلف، عقاید و نقش‌های سیاسی متفاوت و گاه متعارضی با یکدیگر دارند. به عنوان نمونه، فرقه صوفیه در هند و ایران از فرقه‌های مورد حمایت بریتانیا^۲ است، اما طریقه قادریه و عبدالقادر الجزایری در مبارزه ضد استعمار فرانسه در الجزایر بوده‌اند.

ب) شیوه تبلیغ و گستره اثرگذاری: در اروپای غربی، طریقه‌های شیعی نعمت‌اللهی و بکتاشی و دیگر طریقه‌های سنی (قادریه، مولویه، جراحی، رفاعیه، درقاوی، چشتی قادری، قادری رفاعی و علوی) و حتی گرایش‌های باطنی و معتقد به وحدت متعالی ادیان نظیر

۱. سماع در لغت به معنای شنیدن و وجد و سرور و پای کوبی صوفیه است؛ نوعی رقص و چرخش بدن همراه با حالت خلسه برای اهداف معنوی (نوربخش، ۱۳۸۹، ۲۵۶).

۲. کتاب‌هایی که درباره فراماسونری در ایران نوشته شده به طور صریح یا تلویحاً به وابستگی آن‌ها به بریتانیا و رابطه با جاسوس‌های بیگانه اشاره کرده است (کتیرانی، ۱۳۶۱، ۹۸).

تئوسوفی، شاذلیه و مریمیه نیز در آلمان و اتریش به چشم می‌خورند. رهبر طریقه نعمت‌اللهیه (نوربخشیه) ساکن لندن است و از دهه هشتاد بدین سو چند خانقاه در لندن، کلن، منچستر، پاریس و مادرید نیز بنا کرده‌اند. در انگلستان گسترده‌ترین طریقه‌های صوفی متعلق به مهاجران پاکستانی است و شهر گلاستونبری مهم‌ترین مرکز فعالیت تصوف در انگلستان است. حضور تصوف در فرانسه آشکارتر و البته بسته به تفاوت‌های نژادی آن‌هاست. مهاجران افریقای جنوبی بیشتر پیرو طریقه‌های علویه، شاذلیه و قادریه‌اند و گرایش مهاجران افریقای شمالی به خصوص الجزایری‌ها به طریقه‌های تیجانیه و مریدیه است و ترک‌زبانان هم در طریقه نقشبندیه جذب شده‌اند. یکی از انجمن‌های سازمان‌یافته تبلیغی صوفیه، انجمن ایستم^۱ در اروپاست. پایه تبلیغاتی ایستم برای جذب غیرمسلمانان با جلسات سماع و جشن‌های فرقه‌ای است. گروه اینترنتی با نام معنویت صوفی، خواننده مطرح رب عبدالمالک، گروه کر گیلانی، گروه الادوار متعلق به خوانندگان مراکشی و لبنانی مقیم فرانسه، گروه سماع ربیعه، شکل کاتولیک فوروم و... در فعالیت‌های تبلیغی این انجمن مشارکت دارند (Association Isthme 2021).

تئوسوفیسم یا مریمیه نیز یکی از فرقه‌های نخبه‌گرا و از فرق دست‌ساز غربی‌هاست که فریتیفوف شوان با ترکیبی از تصوف افریقای، ماوراگرایی هندی و سرخ‌پوستی، فرقه کابالای یهودی و زن‌پرستی آن را تأسیس کرده است. انجمن مشارکت معنوی مسلمانان فرانسه یکی از این جنبش‌های تئوسوفیسم است که در سال ۲۰۰۰ در پاریس تشکیل شد (صفوی همامی، ۱۳۹۲، ۶۱).

پ) نحوه تعامل با دولت‌ها: صوفیگری در اروپا اغلب به‌عنوان آنتی‌تزی برای اسلام سیاسی مطرح و از سوی دولت‌های اروپای غربی حمایت می‌شود.

فرقه شیعه افراطی و براتی (فرقه شیرازی)

الف) مبانی فکری سیاسی: فرقه‌های افراطی شیعه همچون فرقه صادق شیرازی که در جهان اسلام، به شیعیان انگلیسی معروف‌اند از دیگر فرقه‌سازی‌های غربی‌ها در جهان

1. Association Isthme.

جریان‌های فکری و سیاسی عمده اسلام‌گرا در اروپای غربی - الهه خانی آرانی (۳۵۳-۳۱۷) / ۳۴۱

اسلام است. از شاخص‌های این فرقه شیعی نگرش تکفیری و برائتی به اهل سنت، مخالفت با مقاومت ضداسرائیلی و تبلیغ شیعه با منفورترین تصاویر از جمله قمه‌زنی است.

ب) شیوة تبلیغ و گستره اثرگذاری: مؤسسه امام صادق علیه السلام در کپنهاگ و حسینیه کربلایی‌های امام حسن مجتبی علیه السلام در استکهلم از مراکز این فرقه است.

پ) نحوه تعامل با دولت‌ها: این فرقه از رابطه دوستانه و مسالمت‌آمیزی با دولت‌های اروپای غربی برخوردار است. به‌عنوان مثال، شهرک فدک الصغری در لندن، از کانون‌های تجمع هواداران این جریان فکری سیاسی است که در آزادی کامل فعالیت دارند. همچنین، مرکز تولید و پخش شبکه‌های ماهواره‌ای این جریان (مثل شبکه فدک) در کشورهای اروپایی از جمله انگلستان و فرانسه قرار دارد (خبرگزاری تسنیم، ۱۳۹۶).

جریان‌های دیگر اسلامی در اروپا گرچه بسیار پرشمار و متنوع هستند، نفوذ و گستره چندانی ندارند و به دلیل ضعف بنیة مالی، قادر نبوده‌اند پژواک زیادی داشته باشند (شیرغلامی، ۱۳۸۸، ۲۳: ۴۴۳).

جدول شماره ۱: سازمان‌ها و نهادهای مرتبط با جریان‌های عمده فکری و سیاسی اروپای غربی

کشور / سازمان‌ها و مساجد	اسلام وهابی و وابسته به عربستان	اسلام سکولار ترکیه‌ای	اخوان المسلمین	اسلام شیعی	فرقه‌ها و جریان‌های انحرافی
کل اروپا	رابطه العالم الاسلامی مجلس جهانی جوانان مسلمان بنیاد المنتدی مؤسسه الدعوة سازمان بین‌المللی کمک‌های اسلامی بنیاد اسلامی الحرمین	دیتیب (جامعه مسلمانان ترک)	اتحادیه سازمان‌های اسلامی اروپا (FIOE) مجمع سازمان‌های جوانان و دانشجویان مسلمان (FEMYSO) محفل جوانان مسلمان در اروپا (FIOE) مؤسسه	ندارد	انجمن مسلمانان احمدیه

		گفت‌وگوی عربی-اروپایی قرطبه شبکه تلویزیونی الحوار و مؤسسه مدیا مجله رساله الإخوان			
مسجد مبارک پاریس (قادیانی) انجمن مشارکت معنوی مسلمانان فرانسه (صوفیه)	مرکز اسلامی پاریس	اتحادیه سازمان‌های اسلامی فرانسه (UOIF)	دیتیپ فرانسه مسجد سلطان ایوب در استراسنبورگ	مجمع جهانی جوانان مسلمان مرکز آموزش امامان جماعت اسلامی اروپا ۸۹ مسجد (۲۰۱۴م) مرکز اسلامی شهر مونت لاجولی	فرانسه
مسجد ابن رشد-گوته مسجد فمینیست‌ها و هم‌جنس‌بازان فرقه احمدیه: مسجد احمدیه، مسجد خدیجه (قدیمی‌ترین مسجد برلین)، مسجد برلین، بیت الغفور، بیت الهدی، بیت الجامع، مسجد فضل عمر، مسجد نور، مسجد نورالدین،	مرکز فرهنگ اسلامی فرانکفورت، فدراسیون شیعیان آلمان، مرکز التراث در برلین، مرکز اسلامی هامبورگ و جامعه اسلامی انجمن‌های شیعیان آلمان (IGS)	جامعه اسلامی آلمان (IGD) مجله الاسلام مسجد مونیخ	دیتیپ آلمان: دارای هزار مسجد در آلمان میلی گوروس (IGMG) مسجد کلن	شورای مرکزی مسلمانان آلمان مسجد النور در برلین	آلمان

مسجد طهیر، مسجد احسان، مسجد بیت السمیع بهائیت: جامعه بهائیان شهر کلن					
آکادمی مطالعات ایرانی لندن (صوفیه) مؤسسه ایران هریتیج فوندیشن (شیعیان سکولار) مسجد شاه‌جهان و مسجد بیت الفتوح در لندن (قادیانی) مؤسسه مطالعات اسماعیلی در لندن (اسماعیلیه) فرقه شیرازی: حسینیة الرسول الاعظم <small>ﷺ</small> ، شهرک فدک الصغری در لندن	کانون توحید لندن، مرکز اسلامی انگلیس، مرکز اسلامی نیوکاسل، مرکز اسلامی بیرمنگهام و مرکز اسلامی گلاسکو (الهدی)	انجمن مسلمانان بریتانیا (MAB) مسجد دیدزبری ^۱ و مرکز اسلامی منچستر	مسجد کمبریج (نخستین مسجد دوستدار محیط زیست اروپا)	مرکز فرهنگی لندن، ۱۱۰ مسجد	انگلستان
جامعه مذهبی اسلامی	مرکز التوحید و امام علی <small>ؑ</small> در	اتحادیه دانشجویان	آژانس همکاری و هماهنگی	مرکز اسلامی - فرهنگی ایتالیا	ایتالیا

1. Didsbury

<p>(COREIS) (متعلق به صوفیه)</p>	<p>شمال ایتالیا، انجمن اهل بیت <small>علیهم‌السلام</small> در شمال ایتالیا، انجمن اسلامی امام مهدی در رم، مرکز اسلامی توحید در تورینو، انجمن سلمان در شهر تری یسته، انجمن کومو در مرز ایتالیا و سوئیس، انجمن شیعیان در شهر پراتو و مرکز اسلامی شیعیان در میلان</p>	<p>مسلمان در ایتالیا (USMI) اتحادیه هیئت‌ها و اقلیت‌های اسلامی (UCOII)</p>	<p>ترکیه (TİKA) در ایتالیا فعالیت تبلیغی دارد</p>	<p>مرکز اسلامی رم مسجد بزرگ رم شبکه ایتالیایی رابطه اسلامی نشریه «الحکمه»</p>	
	<p>مرکز فرهنگی اسلامی مسجد بلژیک مرکز اسلامی الغری در شهر آنتورپ، مسجد الرضا (شیعیان لبنانی)، مسجد الرحمن (شیعیان و اهل تسنن مراکشی)</p>	<p>اتحادیه اسلامی بین فرهنگی بلژیک، انجمن مسلمانان بلژیک (LMB)</p>	<p>انجمن مبارزه با اسلام‌هراسی بلژیک</p>	<p>مرکز فرهنگی - اسلامی بروکسل، اتحادیه مساجد و مراکز فرهنگی و اسلامی بلژیک، مسجد جامع بروکسل ۷۷ مسجد (۲۰۱۴م) مرکز امام بخاری</p>	<p>بلژیک</p>
	<p>جامعه علویان مسلمان در اتریش مرکز امام علی <small>علیه‌السلام</small> در وین،</p>	<p>شبکه غیررسمی ممنوع‌الفعالیت</p>	<p>اتحادیه اسلامی ترک اتریش (ATIB) مسجد ارطغرل غازی و مسجد</p>	<p>مرکز اسلامی در وین مرکز گفت‌وگوی ادیان وین (ملک عبدالله)</p>	<p>اتریش</p>

	<p>مسجد اهل بیت <small>علیهم السلام</small> (شیعیان ترک)، مرکز العصر (شیعیان پاکستانی)، مرکز فرهنگی الزهراء <small>علیها السلام</small> (شیعیان افغان)، مرکز فرهنگی اهل بیت <small>علیهم السلام</small> (شیعیان عراقی و لبنانی)، مرکز فرهنگی شیعیان بومی اتریش و مسجد اهل بیت <small>علیهم السلام</small> سالزبورگ</p>		<p>مرکزی ایتوب در وین</p>		
<p>فدراسیون اسلامی ناحیه آندالوسیا (FIRA) (وابسته به مراکش)</p>	<p>مرکز فرهنگی شیعیان مادرید مؤسسه جهانی آل البيت <small>علیهم السلام</small>، مرکز اسلامی فاطمیه <small>علیها السلام</small> در بارسلون</p>	<p>آژانس همکاری و هماهنگی ترکیه (تیکا) شبکه غیررسمی</p>	<p>فدراسیون مسلمان کاستیا لا مانچا مرکز فرهنگی - اسلامی مادرید اتحادیه «همکاری اسلامی» و مسجد ابن حزم و انجمن فرهنگی «الهلال»</p>	<p>اسپانیا اتحادیه جوامع اسلامی اسپانیا (UCIDE) کمیسیون اسلامی اسپانیا (CIE) (هر دو غیر وابسته)</p>	
<p>حسینیة کربلایی های امام حسن مجتبی <small>علیهم السلام</small> در استکهلم</p>	<p>مرکز امام علی <small>علیه السلام</small> سوئد، مرکز اسلامی امام مهدی در هلستینگبوری</p>	<p>شورای مسلمانان سوئد (FIFS) انجمن اسلامی سوئد (IFIS)</p>	<p>حزب ظرافت</p>	<p>مرکز سنی اسلامی و مسجد گوتنبرگ وابسته به عربستان مسجد استکهلم (مسجد زاید بن</p>	<p>سوئد</p>

متعلق به فرقه (شیرازی)				سلطان آل نهیان وابسته به امارات	
مسجد بیت النصر (قادیانی) مساجد احمدیه: مسجد نور و مسجد بایتون نصر مسجد فمینیستی: مسجد النساکه هم‌جنس‌بازی و امامت جماعت زنان را به رسمیت می‌شناسد	مرکز اسلامی امام علی (اسلو) مسجد توحید (اسلو)	شورای اسلامی نروژ (ECFR)	اتحادیه اسلامی ترکیه ۲ بنیاد اسلامی ترک نروژ (پیرو گولن)	سازمان سلفی و داعشی امت پیامبر۱	نروژ
	مرکز اسلامی رسالت اهل بیت در فنلاند	شبکه غیررسمی	شبکه غیررسمی	شبکه غیررسمی	فنلاند جامعه اسلامی فنلاند (Islamic Association of Finland) جامعه اسلامی فنلاند (Islamic Society of Finland)
جامعه مسلمانان احمدیه دانمارک، مسجد نصرت جهان (احمدیه) مؤسسه امام	مسجد امام علی کپنهاگ انجمن سلام (زنان شیعه)	شبکه غیررسمی	بنیاد اسلامی ترکی دانمارکی Milli و Dansk (Görüş)	شورای اسلامی دانمارک و مسجد جامع کپنهاگ (تحت حمایت قطر)	دانمارک مسلمانان دمکراتیک دانمارک

1 . Profetens Ummah

2 . Den Tyrkisk Islamske

صادق <small>علیه السلام</small> کپنهاگ (فرقه شیرازی) مسجد ماریام (فمینیست‌ها و هم‌جنس‌بازان)					
مسجد مبارک (نخستین مسجد ساخته شده در هلند) (احمدیه)	مجلس اسلامی شیعی (SIR) پارلمان شیعی هلند (COV) مسجد چهارده معصوم <small>علیهم السلام</small> مسجد محفل علی <small>علیه السلام</small> برای شیعیان هندی و پاکستانی	انجمن جامعه مسلمانان، مؤسسه یوروپ تراست ندرلند (ETN) و مؤسسه هلندی علوم انسانی و امداد اسلامی	دیانت، میلی گوروس، سلیمانی و جامعه گولن: حدود ۱۵۰ مسجد وابسته به دیانت هستند، ۸۴ انجمن وابسته به سلیمانلی	شبکه غیررسمی	هلند
مسجد محمود (احمدیه)	مرکز اسلامی و فرهنگی اهل بیت <small>علیهم السلام</small>	انجمن مسلمانان سوئیس	صوفی سلیمانسیلار انجمن برادری نورجو	مرکز اسلامی در ژنو	سوئیس اتحادیه سازمان‌های چتر اسلامی سوئیس (FIDS)

(منبع: یافته‌های پژوهش)

نتیجه‌گیری

دولت‌ها و کشورهای مختلف برای گسترش نفوذ و گفتمان خود در جوامع اسلامی از جمله اروپای غربی، دین و مسجد را به‌عنوان یکی از ابزارهای مهم سیاست خارجی خود به‌کار می‌گیرند. وضعیت سنجی این فعالیت‌ها نشان می‌دهد بیشترین سرمایه‌گذاری‌ها بین عربستان و ترکیه جریان دارد، ولی بیشترین پایگاه اجتماعی متعلق به جریان اخوان‌المسلمین و شعبه‌های متأثر از آن است.

جدول شماره ۲: مقایسه تطبیقی گستره فعالیت

و وضعیت جریان‌های فکری سیاسی اسلام‌گرا در اروپای غربی

کشور / ایدئولوژی	گستره سرمایه‌گذاری	پایگاه اجتماعی	آزادی عمل و تعامل با دولت‌ها
وهابیت	زیاد	کم	زیاد
اسلام سکولار ترکیه‌ای	زیاد	متوسط (اغلب ترک‌ها)	متوسط
اخوان المسلمین	زیاد	زیاد	متوسط - کم
اسلام شیعی	کم	کم	متوسط
فرقه‌های انحرافی	زیاد	کم	بسیار زیاد

(منبع: یافته‌های پژوهش)

ترکیه از زمان روی کار آمدن حزب عدالت و توسعه، و عربستان از بدو پیروزی انقلاب اسلامی ایران به‌عنوان نیروی بدیل، بودجه هنگفتی را برای گسترش گفتمان سیاسی و دینی خود اختصاص داده‌اند. عربستان از طریق مؤسساتی چون رابطه العالم الاسلامی، بنیاد المنتدی، مؤسسه الدعوه و ترکیه با ساخت هزاران مسجد از طریق مؤسسات دینی و گاهی با پوشش خیریه همچون مؤسسه دیانت و انجمن دیتیپ، به ترویج گفتمان «سکولاریسم اسلامی» و افزایش نفوذ سیاسی خود می‌پردازد. گروه اخوان المسلمین کویت و قطر نیز با سازمان‌های اسلام‌گرا یا خیریه به همین مقصود فعالیت دارند. اما آنچه در اروپای غربی جای تأمل دارد، حضور و نفوذ و فعالیت گسترده فرقه‌های انحرافی اسلامی نظیر فرقه احمدیه، اسماعیلیه، صوفیه و بهائیت با ساخت صدها مسجد بزرگ و کوچک است؛ به‌نحوی که بعضی از مساجد بزرگ کشورهای اروپای غربی متعلق به این فرقه‌هاست. درحالی‌که اقلیتی از مسلمانان در جهان اسلام (چه رسد به اروپای غربی) پیرو این فرقه‌ها هستند، حمایت‌های گسترده مالی از آن‌ها سبب شده است مساجد و مؤسسات بزرگی را با آزادی عمل بیشتری در اروپای غربی داشته باشند. از سویی، دولت‌های اروپای غربی نیز با ترویج گفتمان مدنظر خود از اسلام (اسلام اروپایی)، به ساخت مساجد و مراکز دینی عجیب همچون مساجد فمینیست‌ها و هم‌جنس‌بازان مثل مسجد ابن رشد-گوته در آلمان و مسجد ماریام در دانمارک پرداخته‌اند؛ گونه‌ای اسلام متناقض و پارادوکسیکال که در ضدیت

جریان‌های فکری و سیاسی عمده اسلام‌گرا در اروپای غربی - الهه خانی‌آرانی (۳۵۳-۳۱۷) / ۳۴۹

آشکار با نص صریح قرآن درباره هم‌جنس‌بازی، آزادی روابط جنسی و بی‌حجابی زنان قرار دارد و به‌عنوان اسلامی ضداسلام ترویج می‌شود.

در نهایت باید گفت به‌رغم عقلانیت و تسامح فقه شیعه، و همچنین داعیه‌ی صدور انقلاب و نشر گفتمان اسلامی شیعی، ایران نسبت به سایر کشورهای اسلامی دامنه‌ی اثرگذاری کمتری داشته است. گرچه ایران با ساخت حسینیه و مراکز شیعه فعالیت دارد، کاستی‌های بزرگی در نشر گفتمان اسلامی شیعی وجود دارد؛ به‌نحوی که حتی در پایتخت کشورهای اروپای غربی و شهرهای پاریس و لندن و برلین، مساجد شیعی وجود ندارد و ناگوارتر آنکه در سرتاسر فرانسه حتی یک مسجد شیعی وجود ندارد. در اروپای غربی، دیده‌بان حقوق مسلمانان و شیعیان برای مبارزه با اسلام‌هراسی و اسلام‌ستیزی (به سبک سازمان‌های یهودی) وجود ندارد و مسلمانان در مواجهه با حرکت‌های اسلام‌ستیزانه، بی‌پناه و بدون پشتوانه‌اند.

کتابنامه

آذربایجانی، مسعود (۱۳۸۵). «روش شناسی ویلیام جیمز در روان شناسی دین»، روش شناسی علوم انسانی، س ۱۲، ش ۴۹، ص ۱۴۱-۱۶۲.

اسمیت، فلیپ (۱۳۸۷). درآمدی بر نظریه‌های فرهنگی، ترجمه‌ی حسن پویان. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.

النبوری، محمد یوسف (۱۴۱۱). موقف الأمة الإسلامية من القادانية. بیروت: دار قتیبه.
الویری، محسن (۱۳۹۵). «گونه شناسی جریانهای فکری ایران و عرب؛ گام نخست برای گفتگو»، مطالعات روابط فرهنگی بین الملل، س ۱، ش ۳، ص ۱-۱۸.

امیری، مریم (۱۳۹۳). ««بوکوحرام» چگونه می‌تازد؟»، روزنامه شرق، س ۱۱، ش ۲۰۲۴، ص ۷.
انصاری، عبدالله (۱۳۷۵). مریدان تصوف. تهران: دانش گستر.

بوس، ماهر (۱۳۷۶). آقاخان‌ها، ترجمه‌ی محمود هاتف. تهران: کتاب سرا.

بون، جاسم محمد (۲۰۱۹). «کیف استغلت قطر وترکیا بناء المساجد فی أوروبا لدعم المتطرفین؟»، العین الإخبارية، دسترسی در: ۱۰ آبان ۲۰۲۱. [https://al-](https://al-ain.com/article/qatarturkeyterrorism55)

[ain.com/article/qatarturkeyterrorism55](https://al-ain.com/article/qatarturkeyterrorism55)

تول، جونال (۲۰۱۹). «محاولة تركيا للقيادة الدينية . كيف يستخدم حزب العدالة والتنمية القوة

- الناعمة للإسلام؟»، ترجمه‌ی محمود جمال عبدالعال، المركز العربی للبحوث و الدراسات، دسترسی در: دسترسی در ۲۲ شهریور ۲۰۲۱. <http://www.acrseg.org/41154>.
- حاجی یوسفی، امیر محمد (۱۳۸۴). «گونه شناسی روش های مطالعه جامعه شناسی سیاسی ایران»، پژوهشنامه علوم سیاسی، س ۱، ش ۱، ص ۹۷-۱۱۸.
- حاجیانی، ابراهیم و حامد ایرانشاهی (۱۳۹۳). درآمدی بر دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران. تهران: ابرار معاصر.
- خبرگزاری اهل بیت (ع) (ابنا) (۱۴۰۱). «آلمان بزرگ‌ترین مرکز شیعیان اروپا را به اتهامات واهی تعطیل کرد»، دسترسی در: دسترسی در ۲۰ تیر ۲۰۲۲. <https://fa.abna24.com>.
- خبرگزاری باشگاه خبرنگاران جوان (۱۳۹۳). «مسجد بیت الفتوح لندن، ششمین مسجد بزرگ غرب اروپا»، دسترسی در: دسترسی در ۱۶ آذر ۲۰۲۱. <https://www.yjc.news/fa/news/5031514>.
- خبرگزاری تسنیم (۱۳۹۶). «حسینیه «یهودی»های لندن / ساز و کار فرقه شیرازی در لندن چیست؟»، خبرگزاری تسنیم، دسترسی در: دسترسی در ۱۸ فروردین ۲۰۲۲. <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1396/12/21/1678537/>
- (۱۳۹۵). «وجود ۲۲۴۰ مسجد در فرانسه، شیعیان در فرانسه مسجد ندارند»، خبرگزاری تسنیم، دسترسی در: دسترسی در ۱۸ فروردین ۲۰۲۲. <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1395/10/14/1287163>.
- خبرگزاری دانشجویان ایران (۱۳۹۵). «هشدار سازمان امنیت داخلی آلمان در مورد فعالیت اخوان المسلمین»، خبرگزاری دانشجویان ایران، دسترسی در: <https://www.isna.ir/news/9511711297>.
- خبرگزاری شیعه نیوز (۱۳۹۴). «تهدید مسلمانان بلژیک توسط گروه دولت مسیحی»، خبرگزاری شیعه نیوز، دسترسی در: دسترسی در ۹ مرداد ۲۰۲۱. <https://www.shia-news.com/fa/news/106779/>
- خبرگزاری صدا و سیما (۱۳۹۸). «درخواست مجلس اتریش برای تعطیلی مرکز ملک عبدالله در وین»، *fa*، دسترسی در: دسترسی در ۵ فروردین ۲۰۲۲. <https://www.iribnews.ir/00AHHU>
- خبرگزاری فارس (۱۳۹۰). «تروریستها چه کسی را در بلژیک ترور کردند؟»، خبرگزاری فارس، دسترسی در: دسترسی در ۲۴ دی ۲۰۲۱. <https://www.farsnews.ir/news/13901225000206>

جریان‌های فکری و سیاسی عمده اسلام‌گرا در اروپای غربی - الهه خانی‌آرانی (۳۵۳-۳۱۷) / ۳۵۱

خرمشاد، محمد باقر و سید ابراهیم سرپرست سادات (۱۳۹۲). «جریان‌شناسی سیاسی به مثابه روش»، مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، س ۵، ش ۱۸، ص ۶۱-۹۰.
دفتری، فرهاد (۱۳۷۵). تاریخ و عقاید اسماعیلیه، ترجمه‌ی فریدون بدره‌ای. تهران: فرزانه روز.
دهخدا، علی اکبر (۱۳۸۵). لغتنامه. تهران: دانشگاه تهران.

دهقانی فیروزآبادی، سید جلال (۱۳۸۵). «رهیافت مقایسه‌ای بول: روشی برای سنجش نظریات روابط بین‌الملل»، پژوهشنامه علوم سیاسی، س ۱، ش ۳، ص ۳۵-۷۲.
دین آنلاین (۱۳۹۹). نگاهی به دیپلماسی عمومی ترکیه، قابل دسترسی در:

<https://www.dinonline.com/18521>

شعبانی سارویی، رمضان (۱۳۹۳). «طراحی مدل جریان‌شناسی فرهنگی در ایران امروز؛ با تأکید بر هویت فرهنگی»، مطالعات ملی، س ۱۵، ش ۱۵، ص ۱۰۷-۱۲۶.
شیرغلامی، خلیل (۱۳۸۸). «جایگاه اجتماعی و سیاسی مسلمانان در اروپا»، سیاست خارجی، س ۲۳، ش ۲، ص ۳۹۵-۴۴۸.

صفوی همای، سیدحمزه (۱۳۹۲). «همگرایی فرهنگی در اتحادیه اروپا و هویت مسلمانان». پایان‌نامه دکترای تخصصی، تهران: دانشگاه تهران.

عمید زنجانی، عباسعلی (۱۳۶۷). تحقیق و بررسی در تاریخ تصوف. تهران: دارالکتب الاسلامیه
کتیرائی، محمود (۱۳۶۱). فراماسونری در ایران. تهران: اقبال.

مشکور، محمدجواد (۱۳۶۸). فرهنگ فرق اسلامی. مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی.

پژوهش‌گاه مطالعات فرهنگی

معین، محمد (۱۳۸۶). فرهنگ معین. تهران: امیرکبیر.

موسوی گرمارودی، سیدمحسن (۱۳۹۱). اسماعیلیان آقاخانی. تهران: امیرکبیر.

مولوی، عیسی و دیگران؛ (۱۳۹۹) «مقایسه‌ی رهیافت‌های صورت‌بندی جریان‌های سیاسی در ایران معاصر با نگرشی بر معیار امام خمینی (ع)»، پژوهش‌های سیاست اسلامی، س ۸، ش ۱۸، ص ۱۷۱-۲۰۰.

نوربخش، جواد (۱۳۸۹). زندگی و آثار شاه نعمت‌الله ولی. تهران: خوشه.

هرسیج، حسین (۱۳۸۰). «روش مقایسه‌ای: چیستی، چرایی و چگونگی به کارگیری آن در علوم سیاسی»، دانشکده علوم اداری و اقتصاد دانشگاه اصفهان، ش ۱۳، ش ۱، ص ۷-۱۷.
وبسایت صدای آمریکا (۱۴۰۰). «پلیس آلمان یک مسجد شیعی را به اتهام نقض قانون اساسی

- تعطیل کرد»، وبسایت صدای آمریکا، دسترسی در: دسترسی در ۲۰ خرداد ۲۰۲۲.
<https://ir.voanews.com/a/germany-islamic-center-mahdi-zentrum-/6490574.html>
- Agencia EFE (2014). "Report: Islamic radicals in control of 89 French mosques," *Agencia EFE*,
<http://www.efe.com/efe/english/world/report-islamic-radicals-in-control-of-89-french-mosques/50000262-2542401>.
- Arrahmahnews (2017). "Pengkhobah Wahabi yang Suka Menyebarkan Kebencian dan Khilafah Dilarang Masuk Denmark," *Arrahmahnews*,
<https://arrahmahnews.com/2017/05/03/pengkhobah-wahabi-yang-suka-menyebarkan-kebencian-dan-khilafah-dilarang-masuk-denmark/>.
- Association Isthme (2021). "Association l'Isthme," *Association Isthme*, Accessed May 31.
<http://www.isthme.org/>.
- BBC (2014). "Saudi Arabia declares Muslim Brotherhood 'terrorist group,'" *BBC*,
<https://www.bbc.com › world-middle-east-26487092>.
- (2017). "Saudi Arabia has 'clear link' to UK extremism, report says," *BBC*,
<https://www.bbc.com › news › uk-politics-40496778>.
- Creedon, James (2009). "46% of French opposed to construction of minarets," *France24*,
<https://www.france24.com/en/20091203-2009-12-03-0710-french-press-review-minarets-mosques-french-poll-46%-ifop-thierry-henry-handball-fifa-pompidou-strike>.
- Deutsche Welle (2015). "<https://www.dw.com/en/brussels-great-mosque-and-ties-with-salafism/a-18866998>," *Deutsche Welle*, <https://www.dw.com/en/brussels-great-mosque-and-ties-with-salafism/a-18866998>.
- Esposito, John, and Farid Hafez (2021). "Why is Austria coming after the Muslim Brotherhood?," *Aljazeera*,
<https://www.aljazeera.com/opinions/2021/6/24/why-is-austria-coming-after-the-muslim-brotherhood>.
- Europarl (2013). THE INVOLVEMENT OF SALAFISM/WAHHABISM IN THE SUPPORT AND SUPPLY OF ARMS TO REBEL GROUPS AROUND THE WORLD, access at:
[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/457137/EXPO-AFET_ET\(2013\)457137_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/457137/EXPO-AFET_ET(2013)457137_EN.pdf)
- Muslim World League (2010). "Introduction to Muslim World League," *Muslim World League*,
<https://themwl.org/en/MWL-Profile>.

جریان‌های فکری و سیاسی عمده اسلام‌گرا در اروپای غربی - الهه‌خانی‌آرانی (۳۵۳ / ۳۱۷-۳۵۳)

Politico (2017). Brussels mayor: All our mosques are controlled by Salafists

, access at: <https://www.politico.eu/article/brussels-mayor-all-our-mosques-are-controlled-by-salafists/>

Resalat Islamilainen Yhdyskunta (2021). "Palvelut & Ohjelmat," *Resalat Islamilainen Yhdyskunta*, Accessed August 30. <https://resalat.fi/palvelut/>.

Safa, Reza. 1996. *Inside Islam: Exposing and Reaching the World of Islam*. Strang Communication Company.

Serhan, Yasmeen (2016). "France Has Shut Down 20 Mosques Since December Over Alleged Radical Islam Sermons - The Atlantic," *The Atlantic*, <https://www.theatlantic.com/news/archive/2016/08/french-mosques-islam/493919/>.

The Association of Religion Data Archives (2010). "Most Baha'i Nations," https://www.thearda.com/QL2010/QuickList_40.asp.

The Independent (2016). "Isis: Up to 5,000 jihadists could be in Europe after returning from terror training camps abroad," *The Independent*, <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/isis-up-to-5-000-jihadists-in-europe-after-returning-from-terror-training-camps-daesh-islamic-state-a6885961.html>.

The International Dialogue Centre. (2021) "King Abdullah Bin Abdulaziz International Centre for Interreligious and Intercultural Dialogue," *KAICIID*, Accessed June 05, 2021. <https://www.kaiciid.org/>.

The Irish Times (2017). "Saudi Arabia largest funder of extremism in UK, report finds," *The Irish Times*, <https://www.irishtimes.com/news/world/uk/saudi-arabia-largest-funder-of-extremism-in-uk-report-finds-1.3144020>.

Pew Research Center (2010). "Europe Introduction to Muslim Networks and Movements in Western," *Pew Research Center*, <https://www.pewresearch.org/religion/2010/09/15/muslim-networks-and-movements-in-western-europe/>.

World Assembly of Muslim Youth (2020). "About Us," WAMY, <http://www.wamy.co.za/about.html>.